

216

Kwartaalblad
over
bijbelvertalen
22e jaargang
maart 2003

Met *Andere* Woorden

Ontwikkelingen in de
Nieuwe Bijbelvertaling: voor
en na *Werk in uitvoering 2*

pagina 4
F.C. Winter

Gij hadt, gij vondt?
Het gebruik van Gij in
bijbelvertalingen

pagina 11
G.J. de Bruijn

Komt en ziet!

pagina 17
T. Mewe

Van print naar non-print?

pagina 23
H. Ubbink

Met *Andere* Woorden

Kwartaalblad over bijbelvertalen

22ste jaargang nr. 1, maart 2003

Uitgave:

Nederlands Bijbelgenootschap
Postbus 620, 2003 RP Haarlem
Zijlweg 198, 2015 CK Haarlem
Tel (023) 514 61 46 Fax (023) 534 20 95
E-mail: info@bijbelgenootschap.nl
Internetsite: www.bijbelgenootschap.nl
In samenwerking met:
Vlaams Bijbelgenootschap
H. d'Ydewallestraat 61, 8730 Beernem, België
Tel (0)50-791022.
E-mail: vl.bijbelgenootschap@ping.be

Met *Andere* Woorden wordt gratis toegezonden aan hen die geïnteresseerd zijn in het vertalen en doorgeven van de bijbel.

Met *Andere* Woorden wordt ten behoeve van iedereen die niet op de gebruikelijke manier kan lezen, uitgegeven in de leesvormen braille en grootletter, verkrijgbaar bij het CBB, tel. (0341) 56 54 77.

Redactie:

dr. A.J. van den Berg (hoofdredacteur), dr. R. Buitenwerf, dr. J. van Dorp,
dr. K.A. van der Jagt, drs. T. Mewe, dr. L.J. de Regt, drs. C. Verheul,
drs. M. Vermeij (eindredacteur) en prof.dr. L.J. de Vries

Kopijredactie:

mw. A. Westra

Redactiesecretariaat:

mw. S. van Altena, tel. (023) 514 61 76 en e-mail: info@bijbelgenootschap.nl

Beeldredactie:

mw. A.E. Haverman

Basis-layout:

Tineke Wieringa BNO, Haren

Opmaak en druk:

Grafisch bedrijf Papyrus bv, Diemen

Adreswijzigingen aanbrengen op de adresband van dit nummer en deze retour zenden aan het Nederlands Bijbelgenootschap.

Giften voor het werk van het Nederlands Bijbelgenootschap in binnen- en buitenland, en bijdragen ter bestrijding van de kosten van dit blad kunnen gestort worden op giro 30 04 82 van het Nederlands Bijbelgenootschap te Haarlem, onder vermelding van 'gift Met *Andere* Woorden'.

Voorbehoud:

De redactie wijst erop dat de mening die uit de artikelen spreekt niet overeen hoeft te komen met de mening van de redactie.

ISSN 0168-1869

Van de redactie

Ook in 2003 zal *MAW* regelmatig aandacht besteden aan de Nieuwe Bijbelvertaling (NBV), die in 2004 zal verschijnen. De Duitse studente Winter geeft in het eerste artikel een indruk van de methodische bijstelling van de NBV en de gevolgen daarvan voor enkele nieuwe versies van Deuteronomium en Job. De bijstelling is een gevolg van kritiek die op de eerder gepubliceerde teksten van de NBV is geuit is. Zij spitst haar onderzoek toe op het onderdeel *beeldend taalgebruik*. Winter studeerde Nederlands in Münster.

In de daaropvolgende twee bijdragen komen enkele vertaalkwesties aan de orde. De neerlandica De Bruijn belicht een schijnbaar onterechte –t in de *Nieuwe Vertaling* uit 1951, die men aantreft in onder meer de uitdrukking 'Gij hadt', terwijl vertaalkwetenschapper Mewe het schijnbaar ontbreken van de eind –t in de NBV aan de orde stelt. Zij legt uit waarom in de NBV de uitgang –t in de gebiedende wijs meervoud verdwenen is.

Het NBG heeft een lange traditie in het verzorgen van bijbelvertalingen, die tot nu toe in druk verschenen, zwart op wit, eventueel aangevuld met tekeningen of topografische kaartjes. De vraag is of deze traditionele vorm van publiceren in deze tijd wel afdoende is. Wereldwijd vragen verschillende bijbelgenootschappen aandacht voor de verspreiding van de bijbel op andere manieren dan in druk. De theologe Ubbink, sinds 2002 als wetenschappelijk medewerker verbonden aan het NBG, geeft een kort overzicht van de stand van zaken met betrekking tot *print en non-print* bijbelvertalen.

Bijgevoegd vindt u een *index* over de jaargangen 17 – 21 (1997-2002).

Informatie over de jaargangen daarvoor is nog bij het redactiesecretariaat verkrijgbaar.

Binnen de redactie is de vacature voor de *nieuwtestamenticus* vervuld. Toegetreden is Rieuwerd Buitenwerf, sinds 2003 werkzaam bij het NBG als wetenschappelijk vertaalcoördinator. Buitenwerf heeft theologie gestudeerd te Leiden.

Alle *foto's* in dit nummer hebben betrekking op de bijbelverspreiding door het NBG, in het bijzonder de bijbelcolportage. Al in 1890 stelde het hoofdbestuur twee colporteurs aan, die voornamelijk op het platteland werkzaam waren. Zij bezochten afgelegen boerderijen met een handkar waarop bijbels waren uitgestald. De reacties op deze vorm van colportage waren uiteenlopend. In een verslag uit 1895 lezen we: 'Niet zelden ziet

Foto voorkant:

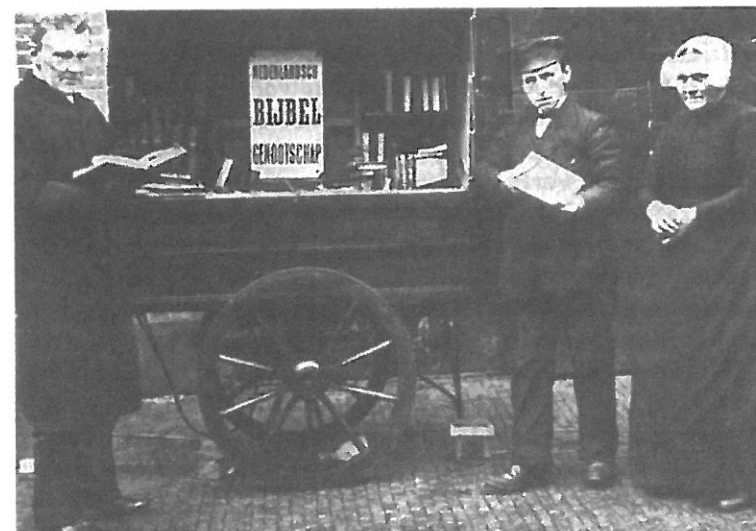
Het Rijdend
Bijbelhuis doet
Naaldwijk aan,

1970.

Foto: Hans
Samson

zich de colporteur in de woning welke hij binnentreedt een hartelijke ontvangst bereid, terwijl naar zijn boeken gretig de hand wordt uitgestoken.' Uiteraard waren er ook negatieve reacties. Nogmaals het verslag uit 1895: 'Een smid, in wiens werkplaats de colporteur binnentreedt, vaart hevig tegen hem uit, en schrikkelijk vloekende, dreigt hem met den voorhamer te verpletteren, zoo hij niet heengaat.' Na de handkar volgde paard en wagen en na de oorlog deed de vrachtauto zijn intrede. Dat is nu ook verleden tijd. Sinds oktober 2002 is men aangewezen op de boekhandel.

Tot slot vragen wij uw aandacht voor de bijgevoegde *acceptgiro*. U bent gewend dit blad gratis thuisgestuurd te krijgen. Dit willen wij graag blijven doen, maar om de kosten enigszins te dekken geven wij hiermee de mogelijkheid daarin bij te dragen. Onze hartelijk dank aan alle giftgevers.

Bijbelcolportage te Bodegraven, omstreeks 1895

Foto: NBG-archief

Ontwikkelingen in de Nieuwe Bijbelvertaling: voor en na *Werk in uitvoering 2*

Fleur Winter

In de eerste deelluitgaven van de Nieuwe Bijbelvertaling (NBV), *Werk in uitvoering* en *Werk in uitvoering 2*, en bij diverse andere gelegenheden is aan de lezers gevraagd op de vertaling te reageren. Kritiek van binnen en buiten het project is in het vertaalproces van grote betekenis: het projectteam hoopt met de verwerking hiervan zijn voordeel te kunnen doen voor het vertaalwerk. Om deze reden hebben ook de reeds gepubliceerde teksten nog geen definitieve status – een feit dat al uit de titel van deze deelluitgaven naar voren komt.

Bezinning op de methode

Van de mogelijkheid om meningen en gevoelens over de nieuwe vertaling te uiten is ondertussen veelvuldig gebruikgemaakt. In *Werk in uitvoering 2* is een toelichtend hoofdstuk gewijd aan de manier waarop met de reacties op de vertaalde teksten wordt omgegaan en hoe ze worden verwerkt. Uitdrukkelijk wordt erop gewezen dat de opmerkingen van lezers niet alleen kunnen bijdragen aan een wijziging van enkele vertaalde verzen; een aanzienlijk aantal kritische reacties heeft begin van het jaar 2000 zelfs tot een bezinning op de methode geleid. Dit heeft een bijstelling van enkele 'knelpunten' tot gevolg had. Daarbij stonden vooral vijf aandachtspunten centraal: het 'natuurlijk Nederlands', het gebruik van noten en hulpmiddelen, de omgang met herhaling, variatie en concordantie alsook beeldend taalgebruik en de mate van expliciteren. Op deze punten werd de methode vooral tegen de achtergrond van de beoogde gebruiksfunctie van de NBV scherper gesteld.

Om een indruk te geven in hoeverre de bijstelling in de methode zich ook in de vertaalpraktijk doet gevoelen, wordt in het volgende de omgang met beeldend taalgebruik belicht. Dit is weliswaar slechts één aandachtspunt van de bijstelling; het al dan niet letterlijk vertalen van beeldende taal gaat

in veel gevallen echter gepaard met bijvoorbeeld de vraag naar natuurlijk Nederlands, het omgaan met herhalingen of de mate van expliciteren.

Beeldend taalgebruik

Aangezien de Nieuwe Bijbelvertaling onder meer een literaire vertaling wil zijn/worden, ligt het voor de hand dat beelden en metaforen een belangrijke plaats innemen. Vanuit literair standpunt wordt immers bijzondere aandacht gevraagd voor de vorm van de tekst. Daarom is van meet af aan in de vertaalregels opgenomen dat beelden, vergelijkingen, metaforen en idiomatisch taalgebruik stijlmidelen zijn die in de NBV 'binnen de grenzen van de mogelijkheden'¹ worden verdisconteerd. In de praktijk wordt hiervoor in de eerste, analyserende vertaalfase vastgesteld of het bij een bepaald beeld om een tekst- of om een taalkenmerk gaat. Een staande uitdrukking, een cliché of überhaupt taalgebruik dat zich in de brontaal tot idioom heeft ontwikkeld, wordt tot de taalkenmerken gerekend (een dergelijke uitdrukking vervult geen functie meer als sprekend beeld) en mag op grond van de vertaalregels niet woordelijk worden overgenomen. De vertaler dient voor een even afgesloten uitdrukking of een neutrale vertaling te kiezen. Of het bij bepaald taalgebruik om een tekst- of een taalkenmerk gaat, is echter niet altijd eenduidig te herkennen. In veel gevallen kan niet worden vastgesteld of en in hoeverre een uitdrukking in de brontaal als clichématig werd ondervonden of talig ingeburgerd was. Waren de toenmalige lezers zich van dergelijk taalgebruik wel bewust? Het is nauwelijks te achterhalen en uit de kritische reacties wordt duidelijk dat men hierover van mening kan verschillen. Daarom geeft de nota over de methodische bijstelling het advies om beeldend taalgebruik in de vertaling te handhaven indien het 'geen pertinent verkeerde associaties oproept'. Dit geldt in het bijzonder voor het geval er twijfel bestaat of het beeld een cliché is of niet. Zelfs wanneer het behouden van het beeld een exotiserende tendens tot gevolg zou hebben, is dit acceptabel omdat het aan de socio-culturele eigenheid van de tekst ten goede komt. Bovendien: lezers van genres en tekstsoorten die gekenmerkt worden door een hoge mate van beeldend taalgebruik hoeven niet onderschat te worden, luidt het in de nota.²

Deuteronomium en Job

Om te toetsen of in de vertaalpraktijk daadwerkelijk een aanscherping op het gebied van de beeldende taal te onderkennen is, leek het geschikt om de boeken Deuteronomium en Job te bestuderen. Van beide boeken bestaan vertaalfasen die ten dele voor en ten dele na de methodische bijstelling werden gemaakt. Bovendien zijn de boeken van geheel uiteenlopend karakter en door verschillende vertaalkoppels bewerkt. Op

deze manier wordt een antwoord op de vraag of veranderingen in de manier van vertalen alleen genre- en vertaalkoppelspecifiek zijn niet van meet af aan buiten beschouwing gelaten.³

Bij de beschouwing van het boek Deuteronomium gaat het om de vertaalfasen V4 uit 1997 en V6 uit 2001; van het boek Job bestaan twee versies van de V4 – één uit het voorjaar van 1998 (V4A) en een revisie uit het najaar van 2001 (V4R) – omdat in de tussentijd de aan dit boek werkende neerlandicus zijn werk neerlegde en door een ander vervangen werd. Sinds kort is voor een groot aantal hoofdstukken ook de V5 van Job afgerond, zodat ook daar een blik op geworpen kan worden.⁴

Beeldend taalgebruik in de vertaling van Deuteronomium

Het boek Deuteronomium biedt een weergave van toespraken van Mozes tot het volk. Het lexicon telt weinig ongebruikelijke woorden, waardoor het boek zeer toegankelijk is. Karakteristiek zijn het veelvuldig gebruik van formules en herhalingen van woorden, frasen en complete zinnen. Ofschoon in de nader beschouwde hoofdstukken 1-6 in de brontekst niet veel beeldend taalgebruik voorkomt, zijn – waar dit toch het geval is – op dit gebied wel veranderingen tussen de vertaalfasen waar te nemen. Het gaat hier om twee uitdrukkingen die in de Bijbel nogal vaak opduiken. Doordat de vertaling van deze uitdrukkingen binnen het vertaalteam en bij de supervisors veel reacties en discussies uitgelokt heeft, zijn hiervoor indertijd regelingen in het *Handboek* opgenomen.⁵

Een daarvan is de uitdrukking 'iets wat slecht/goed is in de ogen van God'. Deze wending werd in de V4 nog weergegeven door 'wat hij afkeurt/goedgeurt' (Deuteronomium 4:25, 6:18). De tweede uitdrukking is wat in de V4 door 'doortastend en krachtdadig' werd vertaald. In het Hebreeuws staat hier letterlijk 'met sterke hand en opgeheven arm'. Uiteindelijk is men – in aansluiting bij wat door de nota over de methodische bijstelling wordt geadviseerd – in beide gevallen tot overeenstemming gekomen om de door de brontekst aangeboden vorm te handhaven en deze beeldspraak in de NBV terug te laten komen. Er wordt echter niet in alle gevallen teruggegaan naar dergelijke Hebreeuwse uitdrukkingen. In Deuteronomium 2:34 (en 3:6) worden in de brontekst 'mannen door het zwaard aan de HEER gewijd'; weer een uitdrukking die ook in andere bijbelboeken een rol speelt. In de V4 is zij letterlijk vertaald, in de V6 is de vertaling echter aangepast aan wat men in natuurlijk Nederlands in zo'n geval zou zeggen: de mannen worden 'omgebracht'. Een reden voor deze verschuiving is dat het Hebreeuwse woord *cherem* twee betekenissen draagt: doden of vernietigen én wijding aan de HEER. Er bestaat echter geen Nederlands woord dat beide

betekenen in elk verband adequaat weergeeft. De frase 'door het zwaard aan de HEER wijden' lost dit probleem niet bevredigend op omdat met 'wijden' een positieve associatie vreemd gecombineerd wordt met de negatieve inhoud.

Beeldend taalgebruik in de vertaling van Job

Het boek Job, behorende tot de wijsheidsliteratuur, is een leerdicht met hymnische elementen. De poëtisch geschreven dialogen van Job en zijn vrienden zijn voorzien van een raamwerk bestaande uit een prozaïsche proloog en een, eveneens in proza geschreven, epiloog. Het hele boek wordt in hoge mate gekarakteriseerd door beeldend taalgebruik, het gebruik van parallelismen en een zeer compacte manier van uitdrukken. Voor de proloog is vast te stellen dat vooral beelden gebruikt worden waarin lichaamsdelen een rol spelen. In de V4A-vertaling is niet één van deze beelden letterlijk vertaald; in de revisie is hieraan iets gedaan, bijvoorbeeld (cursiveringen van mij):

Hij *liet zich languit op de grond vallen* verandert in hij 'wierp zich neer en zijn *hoofd* raakte de aarde' (Job 1:20) en

'Nog steeds maakte Job God geen enkel verwijt' in 'En nog steeds kwam er geen onvertogen woord over zijn *lippen*' (Job 2:10).

Een mooi voorbeeld voor een andere manier van omgaan met beeldend taalgebruik levert ook vers 5 uit het tweede hoofdstuk:

'Maar als u hem ziek maakt en hem lichamelijk kwelt, zal hij u stellig vervloeken' (V4A).

'Maar als u hem ziek maakt en zijn lichaam *aantast*, zal hij u in uw *gezicht* vervloeken' (V4R).

Het beeld met *gezicht* is in de revisie uit de brontekst overgenomen. In het midden van het vers wordt in de brontekst echter ook een uitdrukking met *hand* gebruikt, die in de eerste versie geheel uit de boot valt. In de revisie wordt het beeld door de aanschouwelijke vertaling met *aantasten* – een beweging die door een hand ten uitvoer gebracht wordt – gecompenseerd. Beide uitdrukkingen vindt men ook in vers 1:11, hier komt zowel in de V4A als in de V4R de *hand* helaas niet terug. Op dit punt wordt het interessant om ook de V5 bij de vergelijking te betrekken:

'Maar als u uw *hand* naar hem *uitstrekt* en zijn lichaam aantast, zal hij u in uw *gezicht* vervloeken.'

Dit is uitstekend! Het beeld is geheel overgenomen (nu overigens ook in Job 1:11) – een grote stap in de richting van het door de methodische bijstelling gegeven advies. Bovendien valt de explicitering weg: uit de context blijft volledig duidelijk dat het om ziekte gaat.

Hetzelfde zien we in Job 1:5. Vergelijk:

‘misschien hebben ze Gods voorschriften onbedoeld overtreden’ (V4A en V4R) met

‘misschien hebben ze God in hun hart vervloekt’ (V5).

De interpreterende explicitering wordt met het behouden van het beeld overbodig.

Een blik op het poëtisch gedeelte (ik heb de vertaalfasen van Job 3-7 bekeken) levert vergelijkbare resultaten op. Hier is echter al in de revisie zo veel aan een behoudender vertaling van de beelden gedaan dat – om op de beelden met lichaamsdelen voort te gaan – geen veranderingen naar de V5 meer te onderkennen zijn.

Doordat in het poëtisch gedeelte (bijvoorbeeld in hoofdstuk 3) veelal een hele aaneenschakeling van archetypische beelden (licht versus donker, leven versus dood enzovoort) als dichtelijk middel is ingezet en tussen de V4 uit 1998 en de revisie daarvan zo complexe en kwantitatief grote veranderingen zijn aangebracht (van de V4A naar de V4R zijn tot op ongeveer een tiental na alle verzen veranderd!), zou het te verleidelijk zijn om ook hiervan voorbeelden aan te halen. Over het algemeen wordt duidelijk meer ‘naar de brontekst toe gekropen’ zoals de neerlandicus zijn werk zelf beschrijft⁶ – een beweging die geheel overeenkomt met de standpunten van de bijgestelde methode.

Ook in het boek Job kunnen uiteraard niet alle beelden in de vertaling tot uitdrukking komen. De letterlijke uitspraak in Job 1:12 en 2:6: ‘hij is in je hand’ wordt in alle beschouwde fasen weergegeven als ‘doe wat je wilt’; deze zegswijze wordt dus kennelijk als taalkenmerk opgevat.

De boven gepresenteerde vertaling ‘hij wierp zich neer en zijn *hoofd* raakte de aarde’ werd blijkbaar ook als te onnederlands ervaren en luidt nu in de V5 ‘Hij wierp zich neer, diep in het stof’ – misschien minder letterlijk vertaald maar alsnog een adequaat beeld.

Conclusies

Uit de hierboven geschetste bevindingen blijkt voor de beschouwde stukken uit Deuteronomium en Job dat bij de wijzigingen rekening is gehouden met het in het rapport uitgewerkte standpunt over beeldend

taalgebruik in de NBV: vertalen blijft natuurlijk nog altijd kiezen, maar de weegschaal slaat na de bijstelling ook in de praktijk in duidelijk meer gevallen door naar een vertaling die beelden handhaaft.

In de eindredactionele ronde, waar onder meer een verwerking van de relevante kritiek plaatsvindt, is op grond van deze bevindingen een onderlinge afstemming van de verschillende teksten des te meer noodzakelijk.

Mw. F.C. Winter M.A. behaalde haar Magister-grad (Master-degree) voor Nederlands en wiskunde in Münster. Vanaf september volgt zij een postdoctorale studie Nederlands in Münster en Groningen.

Noten

1. Zie het *Handboek* A3: § B2.4.
2. In deze alinea is vooral gebruikgemaakt van *Handboek* B 15.3.5.
3. Conclusies hierover kunnen echter alleen getrokken worden wanneer men meer gegevens bestudeert dan alleen de beeldspraak, hetgeen ik in mijn scriptie *Vertaalopvattingen over de [Nieuwe Bijbelvertaling]. Theorie en praktijk* heb gedaan.
4. Beide teksten hebben wat hun representativiteit voor een dergelijke beschouwing betreft voor- en nadelen. Doordat de versies van Deuteronomium uit verschillende vertaalfasen afkomstig zijn, rijst de vraag in hoeverre de geobserveerde veranderingen door de methodische bijstelling gemotiveerd zijn (misschien zouden ze toch van de V4 naar de V6 plaatsgevonden hebben?). In dit opzicht zijn de versies van Job geschikter; hier kunnen echter verschillende opvattingen over vertalen door de twee neerlandici een reden voor veranderingen vormen.
5. *Handboek* B20:3 en B20:21.
6. In een brief van de vertaler aan het zelfsturend team van 21 november 2001.

Gij hadt, gij vondt?

Het gebruik van Gij in bijbelvertalingen

Gera de Bruijn

Het Rijgend Bijbelhuis in een omgebouwde legertruck, jaren vijftig

Foto: NBG-archief

De meeste Nederlanders die *Gij hadt* / *gij vondt* zien staan, zullen denken met een drukfout, of erger, met een spelfout te maken te hebben. Een extra *t* in de verleden tijd? We hebben toch allemaal geleerd dat *dt* alleen voorkomt in de tegenwoordige tijd? Geen wonder dat opmerkelijke bijbellezers zich verbaasden over het *gij hadt* in de *Nieuwe Vertaling 1951*.

Dit *gij hadt* staat echter niet alleen in die vertaling. Enig zoeken (*Gij* wordt niet zo vaak gebruikt met de verleden tijd) levert op:

- *gij waart*
- *gij wildet*
- *gij luisterdet*

Deze of gelijksoortige vormen kom je ook tegen in de nieuwe psalmberijming van 1968:

- *Gij schonket* (Psalm 21:1; Psalm 30:1);
- *Gij naamt* (Psalm 22:2);
- *Gij waart* (Psalm 40:6);
- *Gij gaaft* (Psalm 44:2 en 7);
- *Gij toogt* (Psalm 44:5).

en in teksten van het *Liedboek voor de kerken* (1973):

- *Gij gaaft* (Gezang 458:3, Gezang 486:1);
- *Gij wondt* (Gezang 450:2).

Waar komt die *t* (of *et*) vandaan?

Om deze *t* (of *et*) te verklaren, moeten we eerst naar het persoonlijk voornaamwoord *gij* kijken.

Van oorsprong is *gij/ge*, aanvankelijk *ghi*, een meervoudsvorm uit Zuid-

Nederland; de Noord-Nederlandse variant daarvan was *jij/je*. In het enkelvoud werd *du* gebruikt.

In de Middeleeuwen echter werd het in beschaafde, hoofse kringen gewoonte ook als men één persoon aansprak de meervoudsvorm te gebruiken, de zogenaamde *pluralis reverentiae*.¹ Deze gewoonte verbreidde zich en zo werd *ghi* dus niet alleen voor het meervoud, maar ook als enkelvoudige beleefdheidsvorm gebruikt.²

Langzamerhand ging *ghi* ook de plaats innemen van de oorspronkelijke enkelvoudsvorm *du*. Rond 1600 was *du* vrijwel uitgestorven. Cats gebruikt het nog wel als aanspreekvorm voor God, maar de Dordtse synode weigert het gebruik ervan in de *Statenvertaling*. Daarin wordt alleen *gij* gebruikt, zowel in het enkelvoud als in het meervoud. Ten zuiden van de grote rivieren bleef men de vorm *gij/ge* gebruiken, in Noord-Nederland *jij/je*. *Gij* is dus vanouds een meervoudsvorm.

In het Middelnederlands kreeg het werkwoord:

- in de 2de persoon enkelvoud: een *s*,
tegenwoordige tijd: *du nemes / du hores*
verleden tijd: *du naems of names / du hoordes*

- in de 2de persoon meervoud: een *t*,
tegenwoordige tijd: *ghi neemt / ghi horet*
verleden tijd: *ghi naemt of namet / ghi hoordet*

Toen *du* verdween en *ghi* de plaats ervan innam, bleef het de vervoeging van de 2de persoon meervoud houden, dus het werd ook in de 2de persoon enkelvoud:

gij/jij neemt / hoort
gij /jij naamt / hoordet

Vanaf eind zestiende eeuw gebruikte men in Noord-Nederland voor de enkelvoudsvorm zowel *jij* als *gij*. Tot in de achttiende eeuw werd *jij* ook als beleefdheidsvorm gebruikt, daarna werd het steeds meer de vertrouwelijke vorm. *Gij* blijft echter daarnaast bestaan als de algemene enkelvoudsvorm, ook voor vertrouwelijk gebruik.³

Ondertussen was naast *gij* ook een andere beleefdheidsvorm ontstaan, namelijk *u*.⁴ *U* was al bekend als voorwerpsvorm (lijdend en meewerkend voorwerp) van *gij*. In de loop van de negentiende eeuw kreeg *u* als beleefdheidsvorm de overhand boven *gij* in het gewone taalgebruik. In het

officiële verkeer, bijvoorbeeld bij de rechtbank, bleef *gij* nog wel in gebruik.

Naast *jij* ontstond er een nieuwe meervoudsvorm *jullie*.⁵ Daardoor werd *jij* uitsluitend nog als enkelvoud gebruikt en paste het zich aan de andere enkelvoudsvormen aan. In de tegenwoordige tijd maakte dat geen verschil (de persoonsuitgang was al gelijk aan de 3de persoon), in de verleden tijd werd het *jij nam / hoorde*.

Gij kreeg na de opkomst van *u* een plechtige klank, mede doordat het de gebruikelijke aanspreekvorm in de *Statenvertaling* was⁶ en het in officiële taal gebruikt werd. Het bleef ook de oude persoonsuitgang van het werkwoord houden. In de tegenwoordige tijd was die gelijk aan die van *je*: *gij / je neemt / hoort*. In de verleden tijd bleef het *gij naamt / gij hoordet*. De mensen bleven vertrouwd met deze uitgangen, doordat zij die in officiële taal tegenkwamen, maar vooral doordat die in de *Statenvertaling* gebruikt werden en deze bleef tot de *Nieuwe Vertaling* 1951 voor velen dagelijkse lectuur. In de achttiende eeuw komt het gebruik op om *gij* als dat op God slaat met een hoofdletter te schrijven (en andere persoonlijke voornaamwoorden die op God slaan).⁷

De bijbelvertalingen na de Statenvertaling

Tot de jaren zestig van de vorige eeuw bleef *gij* de gebruikelijke aanspreekvorm in bijbelvertalingen. Zo ook in de *Nieuwe Vertaling* 1951. Men gebruikte daarin ook de oude persoonsuitgangen van het werkwoord. Die laatste moeten toen al erg ouderwets hebben geklonken. *Gij zaagt* zal nog wel eens verkeerd begrepen zijn.

Na 1960 verschijnen er verschillende (deel-)vertalingen van de Bijbel, waarin men kiest voor andere aanspreekvormen. In sommige wordt radicaal gekozen voor uitsluitend *je* en *jullie*; in andere is gekozen voor *u*, *jij* en *jullie* en in weer andere wordt *gij* nog wel gebruikt, soms in combinatie met *jij/jullie* of met *u* en *jij/jullie*.⁸ Dit laatste is het geval in de *Willibrordvertaling* van 1975.⁹

Het is opvallend dat men in de psalmberijming van 1968 nog gekozen heeft voor *gij* en voor de oude persoonsvormen in de verleden tijd, althans bij de sterke werkwoorden: *Gij waart* (Psalm 85:1). Bij de zwakke is men daarbij niet consequent geweest, bijvoorbeeld *Gij verhoorde* (Psalm 27:4), tegenover *Gij hoordet* (Psalm 40:3).

Conclusie

In Noord-Nederland raakt het gebruik van *gij* steeds meer verouderd; het behoort zelfs niet meer tot de schrijftaal. Nog slechts weinig mensen weten dat de verleden tijdspersoonsvorm van *gij* een *t* behoort te hebben. In Zuid-Nederland en in het Vlaams wordt *ge* nog wel gebruikt als aanspreekvorm, maar de invloed van het Standaardnederlands is zo groot dat ook daar *u* snel terrein wint. Dat de meer recente bijbelvertalingen *gij* hebben laten vallen en voor *u* hebben gekozen, is dan ook niet verwonderlijk. Maar uit het kerkelijk taalgebruik is *gij* nog lang niet verdwenen. Behalve in bijbelvertalingen komt het voor in de jongste psalmberijming, in oude en nieuwe liederen, in gebeden en in liturgische teksten. In die laatste wordt overigens alleen God met *Gij* aangesproken. Kennelijk is er behoefte aan een aparte aanspreekvorm waarmee men eerbied kan uitdrukken. In dit kader past ook het opvallende gebruik van *gij* als aanspreekvorm voor het bruidspaar door dominee Carel ter Linden in de huwelijksdienst van prins Willem-Alexander met Máxima Zorregieta. Misschien was dit in de kerkelijke context nog mogelijk, daarbuiten zou het zeer archaïsch hebben geklonken.

Uit het kerkelijk taalgebruik is *gij* dus nog niet verdwenen, maar daarbuiten komt het niet meer voor. De invloed van de Nieuwe Bijbelvertaling, waarin voor *u* is gekozen, zal vermoedelijk ook het kerkelijk gebruik van *gij* doen afnemen.

Mw. drs. G.J. de Bruijn is neerlandica.

Noten

1. Dit gebeurde waarschijnlijk onder invloed van het Frans. In Zuid-Frankrijk ontstonden in de twaalfde eeuw de hoofse omgangsvormen en hoofse literatuur. Daarbij ging men *vous* gebruiken als beleefde enkelvoudsvorm. Deze zogenoemde *pluralis reverentiae* was al bekend in het Latijn. De hoofse beweging verspreidde zich al snel naar Noord-Frankrijk en verder over Europa.
2. In het Frans is de vorm *vous* nog altijd zowel de meervoudsvorm als de enkelvoudige beleefdheidsvorm.
3. Zie bijvoorbeeld de gedichtjes van Hiëronymus van Alphen, waarin kinderen elkaar met *jij* en met *gij* toespreken:
Welkomsgroet van Claartje voor haar kleine zusje.
Wilje slapen? o zij krijt
't zal haar wisch verveelen.
Morgen als gij wakker zijt,
Zal ik met u speelen.

4. Mogelijk ontstaan uit *uwe edele*, dat zich ontwikkelde tot *uwé*, daarna tot *u*.
5. Vermoedelijk ontstaan uit: *jelui*.
6. In de *Statenvertaling* wordt *gij* gebruikt voor het enkelvoud. Voor het meervoud *gijlieden* of *gij*; waarom er voor het een of het ander wordt gekozen, is niet duidelijk. Zie voor verdere informatie: Jaakke, 1993.
7. Zie hiervoor verder: Jaakke 1993.
8. Zie hiervoor verder: Jaakke 1993.
9. In de herziene versie van het Nieuwe Testament van de *Willibrordvertaling* van 1995 is *gij* vervangen door *u*.

Literatuur

- A.W.G. Jaakke, Du, gij, u en jij in Nederlandse bijbelvertalingen, in: *Met Andere Woorden*, kwartaalblad over bijbelvertalen, 12de jaargang, maart 1993, p. 4-10.
- A. van Loey, *Schönfelds Historische grammatica van het Nederlands, Klankleer, Vormleer, Woordvorming*, 7de druk, Zutphen 1964, p. 137-141.
- C.G.N. de Vooys, *Nederlandse Spraakkunst*, 6de herziene druk (M. Schönfeld), Groningen 1963, p. 77 t/m 82.

Komt en ziet!

Tamara Mewe

Affiche van het Rijgend Bijbelhuis, jaren zestig

Foto: NBG-archief

Terwijl Gera de Bruijn in dit nummer van *Met Andere Woorden* schrijft over een schijnbaar ontorechte -t in de *Nieuwe Vertaling 1951* (*Gij hadt/gij vondt*), gaat het in dit artikel over een schijnbaar ontbreken van de -t op plaatsen in de *Nieuwe Bijbelvertaling*. Niet in combinatie met werkwoordsvormen na 'gij' natuurlijk – want 'gij' komt in de NBV in het geheel niet meer voor –, deze keer gaat het om werkwoordsvormen in de gebiedende wijs.

Een stukje *Nieuwe Bijbelvertaling* zoals dat in *Werk in uitvoering 2* is verschenen:

Marcus 11:2-3

² Hij zei tegen hen: 'Ga naar het dorp dat daar ligt. Zodra jullie er binnenkomen, zul je daar een ezelsveulen vastgebonden zien staan, dat nog nooit door iemand bereden is; maak het los en breng het hier.' ³ En als iemand jullie vraagt waarom jullie dat doen, zeg dan: "De Heer heeft het nodig, hij zal het meteen weer terugsturen."

Hoewel het NBV-project inmiddels duizenden op- en aanmerkingen bij de eerste publicaties heeft ontvangen, is er niemand geweest die expliciet op deze passage heeft gereageerd.

Toch is het een enkeling wel opgevallen, zij het niet bij Marcus, maar in de psalmen. Een van deze mensen schreef: 'Het viel me op dat de gebiedende wijs meervoud verdwenen is. Dat er nieuwe spellingsregels gevolgd dienen te worden is mij volledig bekend, maar het komt mij onbekend voor dat ook een aantal regels op grammaticaal gebied gewijzigd zouden zijn.'

Inderdaad: de uitgang *-t* in de gebiedende wijs meervoud is in de Nieuwe Bijbelvertaling verdwenen. En dat terwijl een andere lezer opmerkt: 'De slotletter *-t* bij gebiedende wijs meervoud bestaat nog steeds!!'

***-t* in onbruik**

Hadden de zinnen uit Marcus dan als volgt moeten luiden?

² Hij zei tegen hen: 'Gaaf naar het dorp dat daar ligt. Zodra jullie er binnenkomen, zul je daar een ezelsveulen vastgebonden zien staan, dat nog nooit door iemand bereden is; **maakt** het los en **brengr** het hier.' ³ En als iemand jullie vraagt waarom jullie dat doen, zegt dan: "De Heer heeft het nodig, hij zal het meteen weer terugsturen."

Het is niet moeilijk zich een voorstelling te maken van de reacties die na publicatie van deze tekstvorm bij het NBG zouden zijn binnengekomen: 'wat ouderwets', 'moeilijk voorleesbaar'! In het project NBV is over veel zaken discussie en onenigheid, maar als er iets is waar de vertalers het over eens zijn, dan is het dat bovenstaande werkwoordsvormen niet in de NBV thuishoren.

De reden hiervoor is dat de *-t* als uitgang van de gebiedende wijs meervoud geheel in onbruik is geraakt in het Nederlands. Het is in zekere zin vergelijkbaar met het gebruik van 'gij' als aanspreekvorm. Veel mensen brengen dergelijk taalgebruik alleen nog in verband met ouderwetse taal en daarmee met kerk- en bijbeltaal. Immers: bijbeltaal kenmerkt zich volgens hen door ouderwets taalgebruik.

Maar dat is nu juist iets wat de vertalers van de Nieuwe Bijbelvertaling nadrukkelijk willen vermijden: zij willen geen 'bijbeltaal' schrijven, zij willen de Bijbel in hedendaags Nederlands toegankelijk maken voor één, en liefst voor meerdere volgende generaties.

Dat de Nieuwe Bijbelvertaling aansluiting zoekt bij het hedendaags Nederlands betekent dat de woordenschat modern is, dat de meest recente spellingsregels gehanteerd worden, en ook dat er wat betreft zinsbouw en grammatica wordt aangesloten bij wat algemeen gangbaar is. En dat is (zeker voor de jongste generaties) een gebiedende wijs zonder *-t*.

Taalkundigen en internet

In de *Algemene Nederlandse Spraakkunst* (ANS) lezen we: 'stam + t; deze vorm, die vooral gebruikt wordt om meer dan één persoon aan te spreken, komt in formeel taalgebruik en in een enkele vaste verbinding (bijv. een bevel) voor; voorbeelden: *Komt* allen! *Geef*t acht!'

De ANS signaleert dus dat in formeel taalgebruik de *-t* nog kan voorkomen.¹ Misschien is dat wat de al eerder genoemde lezer bedoelt met de opmerking: 'De slotletter *-t* bij gebiedende wijs meervoud bestaat nog steeds.' De ANS spreekt zich echter niet uit over de wenselijkheid van dit gebruik. Daarvoor moet men te rade gaan bij adviesboeken voor stijl en taalgebruik. (Opvallend is wel dat de vorm met *-t* ook in de ANS niet meer voorkomt in het hoofdstuk over het gebruik van de werkwoordsvormen.²)

In de nieuwste *Schrijfwijzer* van Jan Renkema, een van de toonaangevende boeken op het gebied van de Nederlandse taal en stijl, wordt het gebruik van de *-t* en de ontwikkeling van het Nederlands echter als volgt beschreven: 'De gebiedende wijs krijgt doorgaans geen *-t*, ook niet als het bevel of de (beleefde) aansporing tot meer dan één persoon wordt gericht: *word lid, ga studeren, red het milieu*. Vroeger werd een strikt onderscheid gemaakt tussen de gebiedende wijs enkelvoud (zonder *-t*) en meervoud (met *-t*). De gebiedende wijs in het meervoud, met *-t*, is in alledaags taalgebruik steeds meer in onbruik geraakt. Alleen in enkele vaste formuleringen en in verheven taalgebruik is de *-t* blijven staan: *bezint eer ge begint, komt dat zien, verheft uw hart*.'³

Bij de tendens die Renkema beschrijft, heeft de NBV zich aangesloten. De *-t* wordt als dusdanig formeel ervaren dat deze in de NBV helemaal niet gebruikt wordt. Hiermee is inconsistentie tussen bijbelboeken uitgesloten en hoeft niet per passage bepaald te worden of de stijl 'formeel genoeg' is om de *-t* te schrijven, terwijl het elders net niet kan.

Het kan overigens haast geen toeval zijn dat de voorbeelden van 'vaste formuleringen' zo bijbels overkomen. Een snelle zoektocht op internet laat zien dat de vorm op *-t* weliswaar nog voorkomt, maar dan bijna zonder uitzondering in citaten uit de Bijbel! Dat de vorm zich tot die context van (oudere) bijbelvertalingen beperkt, blijkt onder meer uit de volgende internetpagina:

'Natuurlijk geeft BijbelNet ook heel wat aandacht aan de Zending, want is dit niet de grote opdracht welke ons door onze Heer is gegeven?

Gaat heen en verkondig ...!⁴

In het bijbelcitaat wordt de *-t* gebruikt: 'Gaat heen'. Maar voor 'verkondig' wordt de behoefte aan een *-t* kennelijk al niet meer gevoeld, want de vorm ervan sluit volledig aan bij het moderne Nederlands:

‘verkondig’ heeft geen *-t* gekregen. Hier blijkt dat de meervouds *-t* zich kennelijk tot een zeer specifieke context beperkt.

Uit andere treffers op internet blijkt dat de vormen op *-t* eveneens frequent ingezet worden als ironisch, parodiërend. Zo is op een moppentappagina te lezen over een persoon die als bijbelverkoper aangenomen wordt met de zin: ‘Ok, u bent aangenomen! Hier zijn de bijbels, gaat heen en verkoopt!’⁵

‘Gaat heen en vermenigvuldigt u!’ wordt ook nogal eens aangehaald, zij het meestal niet bedoeld als serieuze oproep, maar juist als ‘bewijs’ van de belachelijkheid van kerk en Bijbel. De excentrieke vorm van het werkwoord verwijst voor deze taalgebruikers eenduidig naar wat men als ‘bijbeltaal’ ervaart. De NBV hoopt nu juist te voorkomen dat de vertaling op basis van dit soort taalgebruik het predikaat ‘verouderd’, ‘niet meer terzake doende’ krijgt, en terzijde wordt gelegd. Daarom is een taalgebruik aansluitend bij het hedendaags Nederlands gewenst.

Tot slot

Overigens is de *-t* in een enkel geval nog altijd onontbeerlijk. Terwijl in het Nederlands de vormen: ‘luistert!’ of ‘stopt daarmee!’ zijn verdwenen, zijn er gevallen waarin de *-t* zowel uitgesproken als geschreven wordt. Wanneer de gebiedende wijs (meervoud of enkelvoud) direct gevolgd wordt door ‘u’ als onderwerp, dan is de uitgang *-t* noodzakelijk. Deze wordt zo uitgesproken en tevens geschreven. De ANS vermeldt over deze gevallen: ‘[...] is het voornaamwoord meervoudig, dan is de vorm van de imperatief stam + *t*.’⁶ Dikwijls worden de zinnen met voornaamwoord als beleefder en minder autoritair beleefd. Zo bestaan dan naast elkaar:

Luister naar wat ik zeg.

en

Luistert u naar wat ik zeg.

Ga zitten!

en

Gaat u zitten!

Bedenk echter dat u door God geroepen bent om in vrede te leven.

(1 Korintiërs 7:15)

en

Vertelt u eens, u wilt u onderwerpen aan de wet, maar luistert u wel naar de wet?

(Galaten 4:21)

Al met al heeft de NBV er dus voor gekozen zich bij wat momenteel in het Nederlands gebruikelijk is aan te sluiten. Uitgangspunt is daarbij dat de NBV eigentijdse taal wil bieden (doeltaalgericht), en uitgaat van de gangbare grammatica en stijlopvattingen in het Nederlands. Het past niet binnen deze doelstelling om langzamerhand verdwenen vormen of grammaticaregels te volgen. Zo zou het best eens kunnen dat de ‘vaste uitdrukkingen’ (~ bijbelcitaten) die de *Schrijfwijzer* noemt in volgende edities anders gaan luiden.

Mw. drs. T. Mewe is als wetenschappelijk medewerker van de afdeling Vertalen werkzaam bij het Nederlands Bijbelgenootschap.

Noten

1. *Algemene Nederlandse Spraakkunst* (ANS), tweede herziene druk, Groningen 1997, p. 66.
2. ANS 1997, p. 105.
3. Jan Renkema, *Schrijfwijzer*, Den Haag 2002, p. 334.
4. <http://www.christian-faith.net/mission/zending/>
5. <http://www.moppentap.nl/moppentap/religie/gl.asp>.
6. ANS 1997, p. 105-106.

Van print naar non-print?

Bijbelvertalen en nieuwe media

Hermie Ubbink

Bijbelcolportage begin jaren vijftig
Foto: NBG-archief

Bijbelcolportage anno 1998, Krimpen aan den Lek
Foto: Sandra Haverman/NBG

Het Nederlands Bijbelgenootschap heeft een lange traditie in het verzorgen van bijbelvertalingen. Deze vertalingen verschenen tot nu toe in druk (in *print*): zwart op wit, eventueel aangevuld met tekeningen of topografische kaartjes. De vraag is of deze traditionele vorm van publiceren in deze tijd wel afdoende is.

Wereldwijd wordt er door verschillende bijbelgenootschappen op aangedrongen dat er ook aandacht moet zijn voor de verspreiding van de Bijbel op andere manieren dan in druk. In dit artikel ga ik kort in op de stand van zaken met betrekking tot *print* en *non-print* bijbelvertalen.

Wie leest?

In West-Europa is de schriftcultuur de afgelopen eeuwen dominant geweest. De laatste tientallen jaren is er naast de schriftcultuur echter meer en meer ruimte voor allerlei verschillende vormen van beeldcultuur. Te denken valt aan film, televisie, stripverhalen, opmaak van de krant, indeling en visualiseren van lesstof in schoolboeken, icoontjes als verwijzingen op stations, in het verkeer en bij computergebruik. Vandaag de dag krijgen mensen slechts zelden informatie zonder geluid en zonder visuele dimensies¹.

Hiermee is de tendens van een afnemende geletterdheid verweven: menigene heeft leren lezen en schrijven, maar in het dagelijks leven worden steeds vaker andere vormen van informatieoverdracht gebruikt dan lezen en schrijven. David G. Burke, vertaler bij het Amerikaans Bijbelgenootschap (ABS), stelt in zijn inleiding in *Fidelity and Translation*, dat het voor bijbelgenootschappen en bijbelwetenschappers een enorme uitdaging is om met deze veranderingen in het gebruik van verschillende media (de zogenoemde *mediashift*) om te gaan: hoe de Bijbel te vertalen voor *pre-literate*, *non-literate* en *post-literate*

bevolkingsgroepen? De Bijbel in gedrukte vorm lijkt in deze tijd niet meer voldoende adequaat om Gods woord over te brengen aan alle mensen in deze wereld. Enerzijds vallen ongeletterden buiten het gezichtsveld, anderzijds geletterden die een leven leiden waarin weinig ruimte is voor lezen.

Julian Sundersingh, *new media consultant* bij de UBS, meent dat iedereen die begaan is met het beschikbaar stellen van Gods woord voor deze groepen mensen, rekening zou moeten houden met andere media. Bij het overzetten van de boodschap van print naar bijvoorbeeld audio, dat wil zeggen van een gedrukte naar een hoorbare tekst, volstaat het volgens hem niet om louter de tekst van een gedrukte bijbel voor te lezen. Er is een meer creatieve benadering nodig. Sundersingh gaat ervan uit dat de transpositie van een 'boodschap' van het ene naar het andere medium een communicatietask is, waarbij linguïstische, culturele en speciaal bij bepaalde media behorende factoren een belangrijke rol spelen².

Gesproken taal is in een aantal opzichten anders dan geschreven taal: tekst in letters geprint of gedrukt is primair bedoeld om met de ogen te lezen, tekst in een audiovorm is bedoeld om met de oren te horen. Zien en horen zijn verschillende vormen van receptie. Iedere receptievorm kent eigen regels om boodschappen zo goed mogelijk over te laten komen. Een probleem hierbij is dat de betekenis van boodschappen grotendeels bepaald wordt door degenen die de boodschap interpreteren. Bij het overbrengen van een gedrukte tekst naar een ander medium moet volgens Sundersingh dan ook rekening gehouden worden met de volgende disciplines: communicatiestudie in relatie tot media, vertaaltheorie met betrekking tot het te gebruiken medium, linguïstische analyse van gesproken en geschreven taal en een goed inzicht in de wereld van de beoogde doelgroepen.³

Vertellen, vertalen en verbeelden in nieuwe mediavormen

Nu moet natuurlijk niet vergeten worden dat orale cultuur, schriftcultuur en beeldcultuur sinds jaar en dag naast elkaar bestaan en sterk sociaal-cultureel gebonden zijn. Om te beginnen zijn de bijbelteksten zelf in een voornamelijk orale cultuur ontstaan. Verder maakten versieringen van handschriften, schilderijen, beelden, wandschilderingen, houtsnijwerk en bouwkunst eeuwenlang deel uit van een 'vertellende' verbeelding van de Bijbel in de West-Europese cultuur. Dit alles naast het voor menigeen niet goed te begrijpen kerktijl in een tijd dat men nog nauwelijks zelf las en over het algemeen niet in het bezit was van een bijbel. Ook na de uitvinding van de boekdrukkunst zijn door de eeuwen heen bijbelse thema's en verhalen op velerlei manieren 'verbeeld' en 'verteld' in de vorm

van oratoria, gezangen of liederen, prenten in bijbels, schilderkunst, kerkraden, proza en poëzie, symbolen geweven in stoffen, taferelen op wandtegels en gebruiksaardewerk.

Het Amerikaans Bijbelgenootschap doet sinds 1989 onderzoek naar het 'vertellen en vertalen' van bijbelverhalen in *nieuwe* mediavormen en dan met name gericht op de jeugd. Deze groep neemt over het algemeen liever woorden, beelden en geluiden op van het scherm, dan dat zij leest in een boek. Het programma 'vertalen naar nieuwe media' van het Amerikaans Bijbelgenootschap richt zich op manieren om de Bijbel of bijbelverhalen te 'vertalen' naar 'de' nieuwe taal van verschillende elektronische technologieën. Wat zijn de mogelijkheden en grenzen om de Bijbel of bijbelverhalen getrouw weer te geven in nieuwe mediavormen, gericht tot verschillende soorten publiek, voor beeldscherm en op papier: dus *print* en *non-print* of combinaties van beiden?

Bij *non-print* nieuwe mediavormen van de Bijbel en bijbelverhalen kan gedacht worden aan: audio, video, dvd, cd-rom met teksten, achtergrondinformatie of interactieve spellen, strips, *online* teksten en achtergrondinformatie en combinaties van verschillende mogelijkheden, eventueel aangevuld met gedrukte teksten of werkboeken. In dit kader werd in de loop van de tijd gebruikgemaakt van termen als: *transmediasatie*, *multimedia*, *nieuwe media* of *non-print media*.

Ook op de World Assembly van de United Bible Societies in Midrand in 2000 werd overeengekomen dat het een uitdaging kan zijn om als bijbelgenootschap niet alleen gedrukte producten te verzorgen, maar ook nieuwe media te benutten.⁴

Gezien de toename van niet-geletterdheid en 'postgeletterdheid' en de nadruk op het belang van cd's, cassettes en radio in een groot aantal landen, lijkt vooral het ontwikkelen van audioproducten vandaag de dag een zeer effectief medium om het woord van God te laten horen. Mede om deze redenen hebben de United Bible Societies een werkboek samengesteld, boordevol voorbeelden, ideeën, vragenformulieren en werkschema's, ingedeeld naar medium, met veel informatie over verschillende landen en voor verschillende doelgroepen wereldwijd.⁵

Is vertalen naar een ander medium betrouwbaar?

Wat gebeurt er als een vertaling de linguïstische lijnen van een tekst volgt en dan een beweging maakt naar een ander medium? Wij zijn vaak geneigd een vertaling als accuraat en betrouwbaar te bestempelen, als de hedendaagse 'ontvanger' in zijn/haar situatie ongeveer op dezelfde manier reageert op de boodschap als de oorspronkelijk beoogde ontvanger in zijn/haar situatie, in termen van begrip van betekenis van de boodschap. Euan McG. Fry, als vertaler en consulent werkzaam bij de United Bible

Societies, verwoordt in zijn bijdrage in *Fidelity and Translation* dat het hedendaagse begrip 'betrouwbaarheid', in de betekenis van *bijbelgetrouw*, moeilijk te hanteren is bij de presentatie van een bijbeltekst in een non-print medium. De vraag is dus: is het überhaupt mogelijk om te spreken van 'de Bijbel' als deze anders dan in druk gepubliceerd wordt? Mag de Bijbel wel anders dan in druk gebracht worden? Is het mogelijk om van een 'vertaling' te blijven spreken? Wat zijn de grenzen, de belangen en de complicaties voor bijbelgenootschappen? Waar moet op gelet worden en welke valkuilen zijn er bij het 'herstructureren' van een tekst in een bepaald medium of bij combinaties van print en non-print? Fry meent dat het aanbieden van de Bijbel of bijbelteksten in vormen anders dan print om nieuwe vertalingen van de tekst vraagt: Een tekst in de 'taal' of het 'idioom' eigen aan het medium dat gebruikt gaat worden en in de taal eigen aan het bedoelde 'publiek': zo worden kinderen anders aangesproken dan volwassenen. Om de mate van betrouwbaarheid ten aanzien van de originele tekst te bewaren en te evalueren in andersoortige presentaties, zal er veelvuldig gecontroleerd moeten worden of datgene dat gecreëerd is en 'verbeeld' wordt in de nieuwe presentatie het 'meest natuurlijke equivalent' is in het nieuwe medium en genre ten aanzien van de brontekst. Volgens Fry zou het mogelijk moeten zijn richtlijnen voor non-print bijbelpresentaties te ontwikkelen en hij doet hiervoor ook suggesties.⁶

Fern Lee Hagedorn, adviseur voor het multimedia-vertalingenprogramma van het Amerikaans Bijbelgenootschap, benadrukt het streven dat nieuwe producten in welke vorm ook de integriteit van het woord van God zowel inhoudelijk als qua presentatie zouden moeten weerspiegelen. Volgens haar vragen nieuwe producten in de nieuwe media ruimte voor creatieve samenwerkingsverbanden tussen brontekstvertalers, geluids- en muziekspecialisten, filmexperts, softwareontwerpers, pedagogen, technici en creatieve denkers. Maar ook zijn theoretici nodig voor het ontwikkelen van richtlijnen om kwaliteit, integriteit en betrouwbaarheid van het product te waarborgen. Hagedorn stelt dat wanneer bijbelgenootschappen zich slechts richten op bijbels in boekvorm, menigeen niet bereikt wordt. Zo wordt ook door deze auteur benadrukt dat wanneer bijbelgenootschappen in deze tijd hun missie willen blijven uitdragen, zij verder zullen moeten gaan dan het drukken van bijbels door gebruik te maken van beeldscherm en digitale technologie.⁷

Uitdagingen voor het Nederlands Bijbelgenootschap

Toen het voor lezers van de Bijbel steeds moeilijker werd de bijbeltekst zonder toelichting te begrijpen, stond het NBG voor de vraag: hoe maak je de vertaalslag van de ene cultuur naar een andere cultuur met bovendien

een zo grote sprong in de tijd? De oplossing hiervoor werd gevonden in 'noten en aantekeningen'. In de statuten van het NBG is dan ook sinds de laatste statutenwijziging in 1993 opgenomen dat *de vereniging de uitgaven van bijbeltekst slechts van die aantekeningen zal voorzien, welke door het algemeen bestuur bevorderlijk geacht worden voor het verstaan van de tekst*.⁸ Bij *aantekeningen* wordt dan gedacht aan inleidingen bij bijbelboeken en bijbelgedeelten, opschriften bij hoofdstukken en perikopen, alsook aan voetnoten en aantekeningen bij afzonderlijke bijbelteksten, woordenlijsten, registers, kaarten, tabellen en illustraties. Dit alles om de 'vertaalslag' voor de lezer te vergemakkelijken. De vereniging heeft ten doel: *de bijbelverspreiding in de meest ruime zin en alles wat daartoe bevorderlijk kan zijn, ter verbreiding van het evangelie*.⁹ De vereniging tracht haar doel onder meer te bereiken door: *het vertalen, uitgeven en verspreiden van de Bijbel en bijbelgedeelten, alsmede van uitgaven die tot een goed gebruik van de Bijbel kunnen leiden*.¹⁰

Bij het lezen van deze statuten wordt al gauw duidelijk dat er zeer veel mogelijkheden zijn om *print*uitgaven van de Bijbel of bijbeltekst te verzorgen voorzien van velerlei 'aanvulling' om de tekst begrepen te laten worden of om de bijbelse boodschap over te brengen. Maar waar het nu juist om gaat is dat diezelfde statuten de ruimte bieden en de gedachte versterken dat het ook de moeite waard is om te zoeken naar nieuwe, andere communicatiemiddelen om de Bijbel en/of de bijbelse boodschap te verbreiden.

Het gebruik van nieuwe media brengt voor het NBG een aantal mogelijkheden in beeld, die zeer zeker de moeite waard zijn om nader te onderzoeken. Het woord *verstaan* in de statuten is dan misschien niet bedoeld als voorzet op een audioproduct, maar welke reële uitdagingen en mogelijkheden liggen er op dit gebied voor het NBG? De Bijbel relevant en toegankelijk? Met welke middelen bereikt het NBG 'de mensen'? En wie zijn deze mensen? Aan welke doelgroepen moet gedacht worden bij het ontwikkelen van welk materiaal? Wat kan de meerwaarde van beeld en geluid zijn? Hier ligt duidelijk een uitdaging.

Het lijkt dan ook in eerste instantie van belang de *print* en de *non-print* uitgaven van bijbelgenootschappen van de ons omringende landen op de voet te volgen. In deze eeuw van grotere eenwording van Europa, toenemende internationalisering en globalisering kan het boeiend en belangrijk zijn om op trends op het gebied van bijbeluitgaven in te spelen. Samenwerking met andere bijbelgenootschappen biedt nieuwe inzichten en mogelijkheden op het gebied van bijbeluitgaven in nieuwe vormen. Het geschreven woord van nu is oorspronkelijk *gehoord*. De boodschap werd gecommuniceerd door mondelinge overlevering en is pas later

opgeschreven. De schriftelijke vorm en dus het lezen van de Bijbel heeft de laatste eeuwen veel nadruk gekregen. Het 'verbeelden' van de Bijbel en de bijbelse verhalen heeft altijd voortbestaan naast de 'schriftelijke' Bijbel. Voor het NBG ligt hier in de lange traditie van bijbelvertalen een uitdaging om met behulp van nieuwe media de Bijbel passend in deze tijd te verbeelden en te laten horen.

Mw. drs. H. Ubbink is theologe en als wetenschappelijk medewerker werkzaam bij het Nederlands Bijbelgenootschap.

Noten

1. Paul A. Soukop and Robert Hodgson (eds.), *Fidelity and Translation, Communicating the Bible in New Media*, ABS New York, 1999, p. XIII.
2. Julian Sundersingh, *Audio-based Translation. Communicating Biblical Scriptures to Non-Literate People*. UBS 2001, p. 4-5.
3. Sundersingh, p. 6.
4. Viggo Sogaard (ed.), *Communicating Scriptures. The Bible in Audio and Video Formats*. UBS 2001, p. 4.
5. Sogaard, hoofdstuk 49.
6. *Fidelity and Translation*, p. 25-26.
7. *Fidelity and Translation*, p. 45.
8. Statuten Nederlands Bijbelgenootschap, 1993, artikel 2 lid 3. In de statuten van 1978 was 'noodzakelijk' in plaats van 'bevorderlijk' opgenomen.
9. Statuten Nederlands Bijbelgenootschap, 1993, artikel 2 lid 1.
10. Statuten Nederlands Bijbelgenootschap, 1993, artikel 2 lid 2.

Een van de laatste reizen van het Rijdend Bijbelhuis.

Met dank aan dhr. G. de Kruijf, dhr. P. Messemaker en heel veel vrijwilligers ...

Foto: Fotobureau Martin Droog